

Jan-Magnus Jansson 24.1.1922–29.11.2003

KLAUS TÖRNUDD

Statsvetenskapliga föreningens hedersmedlem Jan-Magnus Jansson avled i Helsingfors den 29 november 2003. Han hade utfört ett stort livsverk i universitet och samhälle – som professor, minister, chefredaktör och kansler samt som innehavare av många viktiga förtroendeuppdrag. Han var född i Helsingfors den 24 januari 1922.

Janssons glänsande begåvning öppnade vägen till framgång på många livsområden. I sin ungdom skrev han dikter, noveller och litterära essäer, men då hans andra diktsamling utkom var han redan 30-årig tf. professor i allmän statslära. Skönlitteraturen förblev ett livslångt intresse hos honom. År 1954, endast 32 år gammal, blev Jansson den första ordinarie innehavaren av den svenskspråkiga professuren i allmän statslära vid Helsingfors universitet. Som elev till K.R. Brotherus under 1940-talet blev Jansson en ny länk i den tradition av statslära, som hade funnits vid Helsingfors universitet sedan år 1924. Hans andra betydelsefulla lärare var Georg Henrik von Wright, och han brukade säga, att av allt han hade studerat hade filosofin varit det nyttigaste och mest användbara i både vetenskapliga och praktiska sammanhang.

Som vetenskapsman var Jansson särskilt intresserad av demokratin. I bakgrunden fanns en stark personlig övertygelse. Diktatureernas segermarsch i 1930-talets Europa liksom Lappo-rörelsen i hemlandet hade lämnat djupa spår hos honom. Han identifierade sig med den finlandssvenska liberalismen, och kom tidigt in i kretsen kring tidskriften *Nya Argus*, som var det intellektuella forumet för den idériktningens elit i Helsingfors. Jansson var medlem av tidskriftens redaktion under åren 1947–1974 och dess chefredaktör åren 1959–

1966. Sitt eget bidrag till granskning av demokratin teori gjorde han i synnerhet med sin bok *Frihet och jämlikhet* år 1952, där han betonade jämlikhet och deltagande som centrala drag i demokratin. Dessförinnan hade Jansson disputerat för doktorsgraden år 1950 med en avhandling om *Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning*, som strävade att bygga en bro mellan humanistiskt och juridiskt tänkande. År 1954 utkom hans vägande arbete *Grundlagsutskottets funktioner vid riksdagarna 1939–1952*, där han uppvisade sin förmåga att bedriva empirisk forskning på ett för Finlands statsförfattning centralt område. Inom en period på endast fyra år följdes doktorsavhandlingen således av två monografier, vilket jämnade vägen till den professur, som K.R. Brotherus redan år 1947 hade rått honom att ta sikte på.

Som universitetslärare, forskare och handledare för forskningsarbete hade Jansson en central roll inom den statsvetenskapliga fakulteten. Som föreläsare var han omtyckt – hans humor, spiritualitet och lugna saklighet gjorde intryck på åhörarna. I praktiken omfattade hans arbetsuppgifter även ansvaret att leda licentiatseminariet samt handledning för alla doktorander inom statslärans område, såväl de finsk- som de svenskspråkiga, under 1950- och 1960-talet. De aderton politices doktorer, vilkas opponent han hade varit under en tidsrymd om nästan trettio år, från 1956 till 1985, hylade honom med en festskrift till 80-årsdagen år 2002 (*Jan-Magnus Jansson opponens et XVIII doctores*, Acta politica 22).

Vid sidan av arbetet som ordinarie professor överhopades Jansson med förtroendeuppdrag. Den

snabbtänkta professorn i statslära behövdes i förvaltning och politik. Redan på 1950-talet blev han Statsvetenskapliga föreningens ordförande, fakultetens prodekanus samt ordförande i stiftelsen för utrikespolitisk forskning. Dekanus för statsvetenskapliga fakulteten var han 1971–1972. Hans långvarigaste uppdrag var medlemskapet i styrelsen för Svenska Litteratursällskapet i Finland åren 1952–1980. Aktiv politiker blev han under den sk. nattfrostsen hösten 1958, då han var med om att grunda Paasikivi-Samfundet tillsammans med några likasinnade personer, som delade hans bekymmer över den utrikespolitiska krisen. Jansson tog även aktivt del i presidentvalskampanjen i samband med notkrisen hösten 1961 och blev själv vald till elektor. Svenska folkpartiet var då splitttrat mellan Urho Kekkonens och Olavi Honkas anhängare, och Jansson tillhörde ledningen för den grupp, som stödde Kekkonen. Småningom började politiken ta allt mera tid från universitetsarbetet. Efter ett sedan år 1962 ha varit medlem av svenska folkpartiets centralstyrelse var Jansson partiordförande under åren 1966–1973.

Som partiledare hamnade Jansson på en synlig topplats i Finlands politiska liv. Hans sakkunnighet och medlarförmåga togs i anspråk bl.a. i ordförandeskapet för de tre parlamentariska försvarskommittéerna åren 1970–1971, 1975–1976 och 1979–1981. Han kallades också till medlem i många andra statliga kommittéer och till ordförande i skärgårdsdelegationen. Trots de talrika uppdragen hann Jansson med att år 1969 ge ut sin sedermera som lärobok mycket använda bok *Politikens teori*, som följande år även kom ut i finsk översättning. Till 50-årsdagen år 1972 utkom en samling av hans tal och artiklar under rubriken *Idé och verklighet i politiken*, som gav en mångsidig bild av Jansson både som dagspolitisk kommentator och som analytiker med ett djupt grepp om demokratis principfrågor.

Ett bevingat ord har det blivit av Janssons uttalande vid svenska folkpartiets partidag år 1966: ”en statsvetare som inte har varit verksam i politiken är som en kirurg, som aldrig har gjort en operation”. Politiker på heltid ville han emellertid aldrig bli.

Medlem av regeringen var Jansson endast en gång, som handels- och industriminister i Kalevi Sorsas första regering under åren 1973–1974. Under den perioden utbröt den första oljekrisen, och på dagordningen stod bl.a. frågan om byggande av

Nestes nya oljeraffineri samt kärnkraftverket vid Olkiluoto. I presidentvalet år 1982 var Jansson en trovärdig kandidat, men Mauno Koivisto var överlägsen.

År 1974 avgick Jansson inte endast från sin tjänst vid universitetet, som under ministertiden redan hade lämnats att skötas av en vikarie, utan till president Kekkonens stora förvåning även från ministerposten. Som chefredaktör för Hufvudstadsbladet inledde han då en ny levnadsbana, som fortsatte ända till pensioneringen år 1987. Jansson blev en skrivande chefredaktör, vars personliga insats syntes i tidningen. I synnerhet hans utrikespolitiska ledare var berömda under 1970- och 1980-talet. De uppfattades som mästerliga tolkningar av Paasikivi–Kekkonen-linjen, och de fick ökad tyngd av skribentens vidsynta och demokratiska övertygelse. Janssons ställning som auktoritativ uttolkare av Finlands utrikespolitik stärktes också av hans roll som ordförande för Paasikivi-Samfundet under åren 1964–1966 samt 1975–1985. Ett urval av hans mest centrala ledande artiklar har utgivits i bokform i samlingen *Ledare* (1982).

Som pensionär demonstrerade Jansson på nytt sin kapacitet som vetenskapsman. Han redovisade år 1992 en brett upplagd forskning om parlamentarismens förverkligande i Finlands statsliv, *Från splittring till samverkan*, som även utkom i finsk översättning (*Hajaannuksesta yhteistoimintaan*, 1993). Ett kraftprov var den första vetenskapliga analysen av Finlands nya grundlags innehåll och betydelse, som Jansson levererade strax vid grundlagens ikraftträdande år 2000 i boken *Från regeringsformen till grundlagen*. Janssons nära kontakt med den politiska verkligheten i partiarbetet, hans överblick av skeendet som tidningsman och hans teoretiska underbyggnad – allt bidrog till att skapa förutsättningar för magistrala forskningsprestationer också på äldre dagar.

Från denna period härrör också memoar- och essäsamlingen *Tidiga möten – litteratur och politik från 30-tal till 60-tal*, som utkom år 1996. Boken ger en personlig bakgrund till Janssons livsgärning genom att presentera dels viktiga litterära påverkningar i ungdomen och dels impulserna till engagemanget för demokrati och liberalism, senare i utrikespolitiken för Paasikivilinjen.

Till 75-årsdagen år 1997 utgavs i serien Skriftser utgivna av Åbo Akademis bibliotek bibliografien *Ett mångsidigt författarskap: Jan-Magnus Janssons tryckta skrifter 1937–1996*, som omfattar

tade över 2300 nummer. Antalet skrifter har fortsatt att växa under de följande åren. I samband med 80-årsdagen år 2002 utkom Janssons två diktsamlingar från 1944 och 1952 i en av honom själv kommenterad ny upplaga i ett band under titeln *Lyriskt mellanspel*.

Efter att länge ha varit i en central position som vakthållare och uttolkare av det självständiga Finlands säkerhetspolitik kunde Jansson inte längre helt anpassa sig till den utrikespolitiska atmosfären i EU-Finland. Efter uppsägningen av vsb-fördraget med Sovjetunionen år 1991 ville Jansson hålla fast vid en oreserverad neutralitet som utrikespolitisk linje för Finland. Hans fosterländskhet förde honom in i kretsen av motståndare till Finlands EU-medlemskap, och senare fortsatte han att i skrift argumentera bl.a. för bevarande av Finlands militära alliansfrihet. Ett sjukdomsanfall år 1996 försvagade hans krafter, men trots detta var han in i det sista verksam som författare till artiklar och politiska kolumner. Som exempel kan nämnas hans reflexioner kring andra republikerna, "När Finland blev fullvuxet" i *Finsk tidskrift* nr 7–8/2002.

Under sina mest hektiska livsskeden överskattade Jansson ibland sin egen förmåga, så att vikti-

ga arbetsuppgifter försenades, utlovade skrivarbeten blev inte färdiga i tid, och kollegerna blev nervösa, men allting försonades slutligen av hans öppna och varma sätt att sköta de mänskliga relationerna. Det kan nämnas, att Erik Allardt i boken om Jansson (*Jan-Magnus Jansson – ett multipor-trätt*, 1989) har berättat om ett samtal med Jansson i början av 1960-talet, där det blev fråga om vad Jansson ville kalla de fyra makterna i mänskliga samhällens andliga och sociala liv – politiken, poesin, religionen och vetenskapen. Till Allardts förvåning ställde Jansson politiken och poesin främst, samtidigt som han betonade betydelsen av risker och osäkerhet i det personliga livet. I sin recension av samma bok i Helsingin Sanomat kallade Unto Hämmäläinen honom för finlandssvenskarnas "gudfader", ett uttryck som kanske säger något, men ändå alltför litet. Jansson har efterlämnat en vid krets av vänner, som uppskattade och högsågtade hans varma personlighet och för vilken hans kunskapsrikedom och konversationsförmåga var en källa till fruktbara impulser. Vetenskapsman förblev han hela sitt liv, och inom vetenskapen är hans insats bestående.